

۲- تعریف حوزه

موضوع این حوزه عبارت است از کنش‌ها و تعاملات انسانی، توانایی ایجاد رابطه با خلق حول محور خدا، درک موقعیت و فراموقعیت و سنت‌های الهی. این حوزه درصدد است کنش و تعاملات فراگیران را براساس نظام معیار به سمت کنش‌های مطلوب تقویت نماید: حوزه یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به مطالعه‌ی کنش‌ها و تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه‌ی مثبت و سازنده با خلق، حول محور رابطه با خدا، درک موقعیت و فراموقعیت و عناصر آن در ابعاد مختلف (زمان، مکان، عوامل طبیعی و اجتماعی) و سنت‌های الهی حاکم بر فرد و جامعه می‌پردازد و در پی تقویت و پرورش کنش‌های مطلوب و متناسب با نظام معیار است (نگاشت سوم، ۹۶).

ضرورت و کارکرد حوزه

چنان‌که در بخش دوم از این سند آمده است «هدف غایی نظام تعلیم و تربیت دست‌یابی متربی به مراتبی از قرب الی الله، خلافت الهی، عبودیت خدا و حیات طیبه است» (همان، ۳۶).

برای رسیدن به این زندگی موحّدانه، لازم است کنش‌های آدمیان شناسایی و پیش‌بینی شود، پیامدهای آن‌ها مورد مذاقه قرارگیرد و کنش‌های خوب و بد ارزش‌گذاری شوند:

زندگی توحیدی مستلزم شناخت کنش‌های آدمیان، پیش‌بینی کنش‌ها، پیامدهای آن‌ها و ارزش‌گذاری در مورد کنش‌های خوب و بد و تربیت فردی و اجتماعی است که عمدتاً علوم انسانی و مطالعات اجتماعی متکفل آن است (همان، ۹۶)

درباره‌ی کارکردهای مهم این حوزه آمده است:

آموزش تعامل مسئولانه با جامعه و مسائل آن است و نیز ارتقای توان شناختی، نگرشی و مهارتی در متریبان برای اصلاح دین‌مدارانه‌ی مسائل زندگی فردی و جمعی از کارکردهای مهم این حوزه است. تربیت اجتماعی سیاسی متریبان را قادر می‌سازد تا ضمن حفظ هویت شخصی، به عنوان عضوی از جامعه‌ی انسانی، با طیفی از مردم و گروه‌ها ارتباط برقرار نمود و در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت عقلانی و مسئولانه داشته باشند. خودآگاهی و بالا بردن حس مسئولیت دینی و هویت بخشی به فرد و جامعه از دیگر کارکردهای این حوزه است (همان، ص ۹۶).

توجه به درک سنت‌های الهی به عنوان یکی از لوازم برقراری ارتباط مؤثر و سازنده معرفی شده است: برقراری رابطه‌ی مؤثر و سازنده، به درک سنت‌های الهی، مطالعه‌ی محیط طبیعی و انسانی (سیر در آفاق و انفس)، احساس همدلی، نوع دوستی و احترام نسبت به دیگران و کنترل هیجانات و احساسات به هنگام قرار گرفتن در موقعیت‌های واقعی و چالش برانگیز (خانوادگی، اجتماعی، بین‌المللی) نیازمند است. به این منظور متریبان نیاز دارند در آموزش‌های مدرسه‌ای فرصت‌هایی برای به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران در خصوص مسائل اجتماعی در سطح محلی، ملی و جهانی در اختیار داشته باشند تا از این طریق روحیه‌ی حقیقت‌جویی، عدالت‌خواهی، حق‌طلبی، تکلیف‌مداری، دعوت‌گری، مذاکره، انصاف و نوع‌دوستی و پذیرفتن مسئولیت الهی خود در قبال نوع بشر، خصوصاً محرومان و مستضعفان را پرورش دهند (همان، ص ۹۷).

نسبت بین تمدن ایران و اسلام و فضای کشورهای توسعه یافته

گزارشی از بیانیه‌ی حوزه‌ی یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی از برنامه‌ی درسی ملی

اشاره

نگاشت سوم از برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، که یکی از اسناد مهم طرح تحول بنیادین است، در بهمن ۸۸ با شعار «گامی به سوی مدرسه‌ی زندگی» به محافل علمی تربیتی کشور ارائه شد.^۱ حوزه‌های یادگیری یازده‌گانه‌ی این برنامه برای تسهیل فرایند تعلیم و تربیت و جهت دست‌یابی به اهداف برنامه‌ی درسی ملی بسترهای اصلی محسوب می‌شوند. این یادداشت بیانیه‌ی حوزه‌ی یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی را به اختصار معرفی می‌نماید.

۱- مقدمه

بیانیه‌های حوزه‌های یادگیری به مثابه‌ی نقشه‌هایی مفهومی هستند که مدیران و برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت براساس آن‌ها در حوزه‌های تخصصی به‌ویژه مؤلفان و برنامه‌ریزان کتب درسی برای نیل به هدف‌های مربوطه حرکت خواهند کرد. هر بیانیه لازم است بیانگر پنج مطلب اساسی باشد: تعریف حوزه ضرورت و کاربرد حوزه، قلمرو حوزه، جهت‌گیری‌های کلی در سازماندهی محتوا و آموزش حوزه، ارتباط با یادگیری‌های مشترک و سایر حوزه‌های یادگیری.

توجه به این نکته ضروری است که در الگوی هدف‌گذاری برنامه‌ی درسی ملی پنج عنصر تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق در چهار عرصه‌ی ارتباطی خود، خدا، خلق و خلقت، با محوریت رابطه‌ی با خدا، شبکه‌ای مفهومی را به دست می‌دهد که هر کدام از این عناصر در فرایند عملی تربیت متناسب با نیازها و شرایط متربی می‌توانند سرآغاز سیر تربیتی متربی باشند و سایر عناصر را تعریف نمایند. (همان، ص ۳۷)

از جمله ضرورت‌های مورد توجه این قسمت بیانیه است: آنان باید بتوانند ویژگی‌های تمدن و فرهنگ ایرانی اسلامی و تأثیر آن در توسعه‌ی جامعه‌ی بشری را درک کنند و نقش خود را در جهان امروز برای حفظ و ارتقای موقعیت و جایگاه ایران در بین کشورهای منطقه و در سطح جهان بشناسند (همان، ص ۹۷).

۳- قلمرو حوزه

یکی از رسالت‌های هر بیانیه‌ی یادگیری، بیان قلمرو و حیطه‌ی محتوا و مرز بین سایر حوزه‌های یادگیری است. با توجه به الگوی هدف‌گذاری و نیازهای مراحل رشد متربیان، اقتضائات اجتماعی و با در نظر گرفتن مفهوم کنش و تعاملات انسانی به عنوان موضوع علوم انسانی قلمرو این حوزه این‌گونه تعریف شده است:

قلمرو این حوزه کنش‌های انسانی (از درونی‌ترین تا بیرونی‌ترین و از فردی‌ترین تا اجتماعی‌ترین) و پیامدهای آن‌ها در ابعاد و موقعیت‌های گوناگون راه، که کنش‌های میان انسان‌ها ناظر به آن‌ها انجام می‌شوند، شامل می‌شود (همان، ص ۹۷).

حیطه و دامنه‌ی حوزه‌ی علوم انسانی و مطالعات اجتماعی عبارت است از: درک موقعیت و ابعاد آن در بعد زمان (گذشته، حال، آینده)، مکان (خانه، محله، شهر، کشور، زمین، کیهان)، عوامل طبیعی (محیط طبیعی، محیط زیست)، عوامل اجتماعی (ساختارها و نهادهای اجتماعی، هنجارها، رفتارها و روابط انسانی، قراردادهای و تعامل آن‌ها، آمایش سرزمین، درک چگونگی حاکمیت سنت‌های الهی بر زندگی انسان در طول تاریخ و کسب مهارت‌های اجتماعی (مهارت در فعالیت‌های گروهی، توسعه‌ی روابط انسانی - بردباری، وفاق و همدلی و مسالمت‌جویی، نوع دوستی و ... - رعایت حقوق و انجام تکالیف) و اقتصادی (داد و ستد، تولید، توزیع، مصرف) به عنوان یک عضو مسئول جامعه‌ی ایران اسلامی در حوزه‌ی علوم انسانی و مطالعات اجتماعی می‌باشد (همان، ص ۹۷). ویژگی‌های ممتاز دوره‌ی دوم متوسطه، به‌ویژه «موقعیت‌های واقعی‌تر» این دوره زمینه را برای مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های اجتماعی فراهم می‌سازد:

در این دوره ضمن تأکید بر پرورش مهارت‌های کار گروهی و شرکت در ارائه‌ی خدمات اجتماعی برحسب ورود متربیان به شاخه‌ی نظری یا گرایش / رشته علوم انسانی محتوا جنبه‌ی نیمه تخصصی پیدا کرده و حوزه‌های محتوایی چون فرهنگ، تاریخ، جغرافیا، روان‌شناسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، ارتباطات و سیاست و حقوق، به صورت مستقل ارائه خواهد شد (همان، ص ۹۸). عناوین دروس و موضوعاتی که در این حوزه‌ی یادگیری طرح خواهند شد، عبارت‌اند از:

عناوین و موضوعات کنونی و عناوینی از قبیل فرهنگ، مردم‌شناسی، سیاست و آموزش‌های سیاسی، حقوق، تاریخ فرهنگ ایران و اسلام، اندیشه‌های امام خمینی (ره)، آموزش‌های شهروندی و ... (همان، ص ۹۸).

۴- جهت‌گیری کلی در سازماندهی محتوا و آموزش

حوزه

استفاده از «تجربیات تلفیقی» برای آموزش مفاهیم پایه و مهارت‌های اجتماعی زمینه‌ی درک مفهوم «موقعیت» و مشارکت

آزادانه و آگاهانه در فعالیت‌های اجتماعی را برای متربیان فراهم می‌کند و مدرسه محلی برای تمرین مواجهه با چالش‌ها و مسایل زندگی خواهد بود:

این شیوه‌ی سازماندهی محتوا فرصت‌هایی را برای کسب تجربیات دست اول در سطح کلاس درس، مدرسه، جامعه‌ی محلی در اختیار مدارس و متربیان قرار می‌دهد. متربیان ضمن روبه‌رو شدن با موقعیت‌های واقعی و چالش برانگیز توانایی لازم برای حل مسائل واقعی زندگی فردی و اجتماعی و دستیابی به مرتبه‌ای از عقلانیت اجتماعی را کسب می‌کنند (همان، ص ۹۹).

روش‌های یادگیری‌ای که در حوزه‌ی علوم انسانی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است، عبارت‌اند از: فرایند یاددهی یادگیری مبتنی بر پرسشگری نقادانه و استدلالی و استفاده از روش‌های کاوشگری به شیوه‌ی مشارکتی، پژوهش مشارکتی، پروژه‌ی مطالعه‌ی موردی، مطالعه‌ی کتابخانه‌ای - اسنادی، موقعیت‌های واقعی (برنامه‌ریزی، تأمین منابع برای ارائه‌ی خدمات اجتماعی به گروه‌های نیازمند) و مشارکت در فعالیت‌های جمعی در سطح جامعه (اردوهای عمرانی، خدماتی، پژوهشی) از روش‌های مورد تأکید این حوزه‌ی یادگیری است.

- ارتباط با یادگیری‌های مشترک و سایر حوزه‌های یادگیری

محتوایی که در این حوزه آموزش داده می‌شود و نیز روش آن، باعث رشد مهارت‌های شناختی و ارتباطی و نیز ارتقای سطح اخلاقی تربی می‌شود. مهارت‌هایی چون:

«خودآگاهی، مسئولیت‌پذیری، حقیقت‌جویی، عدالت‌خواهی، آزادی‌خواهی، نظم و قانون‌مداری، خدمت‌گزاری، توان ارزیابی علمی، تکلیف‌مداری، انصاف، دعوت به معروف و نهی از منکر، احساس تعلق به امت اسلامی و جامعه انسانی».

توجه به مهارت‌های اجتماعی همچون همدلی، مذاکره و نوع‌دوستی بخش دیگری از یادگیری‌های مشترک این حوزه است. از نقاط بسیار کلیدی و استراتژیک این بیانیه توجه به زیر ساخت‌هایی فکری و فلسفی رابطه‌ی علم و دین است که عملی شدن آن و تبدیل این نقطه‌ی کلیدی به یک متن آموزشی، تلاشی دو چندان از سوی کارشناسان و مؤلفین کتب درسی را می‌طلبد.

از سوی دیگر ضروری است طراحی محتوای سایر حوزه‌های یادگیری همانند تفکر و حکمت، علوم تجربی، قرآن و معارف اسلامی و فرهنگ و هنر به گونه‌ای انجام گیرد که در ذهن متربیان تلقی نادرست تعارض دستاوردهای علم و دین یا استقلال افراطی این دو را تداعی نسازد. به‌کارگیری رویکرد تلفیقی و اهتمام به مباحث فلسفه‌های مضاف، به ویژه فلسفه‌ی علم و تاریخ علم، با ادبیات آموزشی و پرهیز از به‌کارگیری مفاهیم مغلق، با رعایت اصل تدریج در انتخاب و سازماندهی محتوا این مهم را دست یافتنی می‌سازد (همان، ص ۹۹).

ویژگی‌های ممتاز دوره‌ی دوم متوسطه، به‌ویژه «موقعیت‌های واقعی‌تر» این دوره زمینه را برای مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های اجتماعی فراهم می‌سازد

پی‌نوشت

۱. مستند این گزارش، آخرین متن اصلاح شده بیانیه‌ی حوزه‌ی یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی که از مسئولین طرح برنامه درسی ملی اخذ شده است.